

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. Макара, кандидат економічних наук

Відбувся перехід України до ринкової економіки. Щоб рухатися далі, необхідно вибрати конкретний господарський порядок і формувати нову інституційну систему та систему соціально-економічної політики. Водночас важливим є дотримання певних умов: обраний «порядок» має бути в межах українських реалій початку XXI ст. і водночас долати наявні обмеження; враховувати зовнішні чинники, такі як глобалізація, геополітичні та внутрішньополітичні проблеми, демографічна криза тощо; брати до уваги характер суб'єктів господарювання та господарського регулювання, тобто враховувати ефективність державного регулювання, стан громадянського суспільства і правової системи.

Тільки за таких умов можна розраховувати на вироблення концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки, в якій економічні пріоритети мають бути зумовлені соціальними пріоритетами.

Проблемам взаємовпливу економічних і соціальних явищ у суспільстві приділяють достатньо уваги як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Питанням обґрунтованої соціальної орієнтації економіки присвячено праці українських учених: О. Амоші, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Грішнова, М. Долішнього, В. Єременка, В. Куценко, В. Лагутіна, А. Мельник, В. Новікова, О. Новікової, В. Опарін, М. Чумаченка та іншими вченими [1–4].

Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з цієї проблематики, не створено концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки та не визначено пріоритетних напрямів її запровадження.

Мета статті – розкрити сутність концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки.

Стратегічною метою соціально орієнтованого регулювання національної економіки є динамічне підвищення рівня життя населення; стратегічними цілями формування середнього класу; зниження рівня бідності; розвиток людського та соціального капіталу; підвищення конкурентоспроможності національної економіки; збагачення культури, моральності народу на основі інтелектуально-інноваційного розвитку економічної, соціальної та духовної сфер; збереження навколишнього середовища для нинішніх і майбутніх поколінь. Основними факторами розвитку мають бути людський, науково-виробничий та інноваційний потенціали, природні ресурси й вигідне географічне положення країни, а головними пріоритетами – «високий інтелект – інновації – високий рівень життя населення». Найважливішими завданнями забезпечення соціально орієнтованого регулювання національної економіки мають бути формування соціально орієнтованої національної економіки; перехід на інноваційний шлях розвитку; реалізація загальносистемних перетворень економіки й суспільства; подолання бідності; забезпечення якісної освіти; розвиток систем охорони здоров'я; зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище та покращення її якісного стану.

Перехід до соціально орієнтованого регулювання національної економіки має складатися з таких етапів: основною метою першого етапу (до 2020 р.) має бути подальше підвищення якості та рівня життя населення на основі розвитку та ефективного використання людського потенціалу, техніко-технологічного переозброєння й вдосконалення структури економіки, зростання її конкурентоспроможності. На цьому етапі потрібно завершити створення необхідної законодавчої

та правової бази соціально-економічного розвитку, закласти основу для формування нової моделі економіки, що буде забезпечувати ефективне відтворення благ і послуг, володіти потенціалом довгострокового динамічного зростання й дасть змогу розв'язувати завдання підвищення рівня життя населення, модернізації виробничого апарату, забезпечення безпеки країни, що потребують посилення економічної функції держави у формуванні основ соціально орієнтованої національної економіки. Пріоритетними напрямками в цей період мають стати розвиток людського потенціалу на основі якісного вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва та інших галузей сфери послуг; інноваційний розвиток національної економіки; нарощування експортного потенціалу на основі підвищення рівня конкурентоспроможності, розвитку наукоємних високотехнологічних ресурсо- й енергозберігальних екологічно чистих галузей і виробництв; розвиток агропромислового комплексу.

На другому етапі (2021–2030 рр.) варто передбачити забезпечення економічного розвитку завдяки створенню нових інститутів соціально орієнтованої економіки, активізації структурних перетворень, розширенню приватного бізнесу, широкого впровадження досягнень науки і техніки, створенню екологічно чистих виробництв, прискоренню інтеграційних процесів із країнами ближнього й далекого зарубіжжя, збалансованого розвитку територій і населених пунктів. Удосконалення соціальних процесів має ґрунтуватися на принципах зрілої демократії та громадянського суспільства.

Найважливішим фактором розвитку людського потенціалу й забезпечення соціально орієнтованого розвитку має стати ефективна соціально-економічна політика держави, покликана створити необхідні умови, які забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини. Соціальна нестабільність суспільства має гарантуватися проведенням ефективної соціально-економічної політики держави, критеріями якої мають бути: реалізація пріоритетів соціальної політики як однієї з найважливіших умов розвитку суспільства; га-

рантії прав на свободу людини й на вільну реалізацію трудового та інтелектуально-го потенціалів, щоб працездатний громадянин зміг забезпечити собі та своїй родині матеріальне благополуччя; диференціація соціальної політики щодо різних верств населення; взаємна солідарна відповідальність усіх суб'єктів (держави, підприємці, профспілки, населення) за результати соціального розвитку; права та гарантії, орієнтовані на духовний, культурний, моральний розвиток громадян; дбайливе ставлення до історичної спадщини предків і на спадкоємність поколінь, збереження самобутності національних традицій.

Головними цілями соціально-економічної політики в довгостроковій перспективі є забезпечення стійкого зростання рівня та якості життя населення та створення умов для розвитку людського потенціалу. Держави повинна надати кожній працездатній людині умови, що дають змогу їй власною працею та підприємництвом забезпечити свій добробут і добробут своєї родини та повністю виконати соціальні зобов'язання перед інвалідами, багатодітними сім'ями, непрацездатними й малозабезпеченими верствами населення тощо.

Для реалізації головної мети основними напрямками соціально-економічної політики має бути:

- створення умов і можливостей усім працездатним громадянам заробляти кошти для задоволення своїх потреб;
- забезпечення раціональної зайнятості населення на основі збереження робочих місць на діючих і перспективних підприємствах, створення нових робочих місць, у тому числі в приватному секторі економіки, організації систем підготовки і перепідготовки кадрів;
- забезпечення зростання реальних грошових доходів населення; поступове підвищення рівня оплати праці як основного джерела грошових доходів населення і найважливішого стимулу трудової активності працівників найманої праці;
- підвищення рівня пенсійного забезпечення;
- зниження рівня малозабезпеченості населення;

- підвищення соціального захисту бідного населення на основі посилення адресності надання допомоги, раціоналізації системи пільг, покращення соціального обслуговування тощо.

У найближчий період (до 2020 р.) найважливішими завданнями мають стати підвищення реальних грошових доходів і зниження рівня малозабезпеченості населення, створення умов і надання громадянам рівних можливостей для досягнення матеріального та соціального благополуччя. На другому етапі (2021–2030 рр.) потрібно забезпечити наближення за рівнем і якістю життя населення до економічно розвинутих країн на основі формування соціально орієнтованої національної економіки.

Стратегія держави з реалізації цілей соціально-економічної політики в довгостроковій перспективі повинна стати спрямована на послідовне підвищення грошових доходів населення як найважливішого показника рівня життя населення. Пріоритетними напрямками політики у сфері оплати праці мають бути кардинальне підвищення рівня заробітної плати працівників як основного джерела формування грошових доходів населення та важливого стимулу трудової активності, підвищення продуктивності праці й ефективності господарювання у всіх сферах економіки, зростання інвестиційного потенціалу населення; зниження податкового навантаження на фонд заробітної плати суб'єктів господарювання всіх форм власності, що сприятиме створенню нових робочих місць, легалізації тіньових доходів населення.

Боротьба з бідністю має залишатися найважливішим пріоритетом державної політики. Для соціально орієнтованого розвитку першочергове значення має максимальне скорочення в країні рівня малозабезпеченості. Реалізація цього завдання має відбуватися на основі економічного зростання, підвищення рівня життя, насамперед працюючої частини населення. Зі збільшенням мінімальної заробітної плати, зростанням середньої заробітної плати й середньодушових грошових доходів передбачається, що частка населення з доходами, нижчими за бюджет прожиткового мінімуму, має

зменшитися до 2020 р. удвічі, що відповідає меті Декларації тисячоліття.

Пенсійне забезпечення має стати найважливішим напрямом державної політики. На нинішньому етапі розвитку національна пенсійна система зіткнулася з низкою внутрішніх і зовнішніх проблем. Дефіцит коштів і проблеми економіки ускладнюють можливість підтримання достатнього рівня пенсійного забезпечення та належної диференціації пенсій відповідно до трудового внеску. Становище ускладнюється недоліками внутрішньої структури пенсійної системи. Отже, утворилася система, яка не може сприяти соціальній стабільності й потребує реформування. Основна його мета – підвищення рівня життя пенсіонерів через створення стабільної, фінансово стійкої пенсійної системи, що має задовольняти принципи соціальної справедливості та протистояти майбутнім демографічним змінам.

Стратегічним завданням реформування пенсійної системи має стати створення багаторівневої пенсійної системи, що поєднує в собі як розподільні, так і накопичувальні механізми. На етапі до 2020 р. має передбачатися проведення організаційно-структурних перетворень у системі пенсійного забезпечення, прийняття пакета законодавчих актів, що регулюють відносини в рамках кожної складової частини пенсійної системи, розвиток державного пенсійного страхування як основного складника пенсійної системи. На етапі 2021–2030 рр. на основі зростання грошових доходів, у тому числі заробітної плати, у разі сприятливого розвитку фінансових ринків і ринків інвестицій необхідно забезпечити розвиток додаткового пенсійного страхування. Рішення поставлених перед пенсійною системою завдань, розвиток реального сектора економіки та підвищення ефективності державного управління збільшать рівень матеріального добробуту непрацездатних громадян.

Основними завданнями в галузі соціального захисту населення має стати забезпечення державної підтримки бідного населення, підвищення рівня державних мінімальних соціальних гарантій, оптимізація програм надання допомоги. Сформована на сьогодні система

соціального захисту населення представлена різноманітними соціальними програмами, які недостатньо скоординовані. У прогнозованому періоді подальший розвиток має отримати адресна допомога як невід'ємна частина державної системи соціального захисту.

Найважливішими заходами та механізмами, які забезпечують перехід до соціально орієнтованого розвитку, мають бути: поглиблення ринкових і інших інституційних перетворень в економіці; розширення підприємницької діяльності; вдосконалення інвестиційно-структурної політики; активізація зовнішньоекономічної політики та міжнародного співробітництва; розвиток нових організаційних форм співробітництва.

Стратегічною метою інституційних перетворень має стати створення системи інститутів, необхідних для становлення та розвитку ринкової економіки, що дає змогу виконати завдання щодо підвищення рівня життя населення, модернізації виробництва, збереження як відтворювального потенціалу природного комплексу країни, так і його цілісності й безпеки.

Важливим фактором соціально орієнтованого розвитку має бути підприємництво, оскільки воно активізує творчість і запозятливість, створює нові робочі місця, дає змогу самореалізуватися людині, формує середній клас – основу соціальної стабільності.

З метою оптимізації ресурсоспоживання та ресурсозбереження необхідно провести відповідні наукові дослідження і розробки, які доцільно сконцентрувати у великих блоках, що включають найважливіші довгострокові програми міжгалузевого характеру: зниження ресурсомісткості й імпортоємності промислового виробництва; підвищення конкурентоспроможності промислової продукції експортної спрямованості: мікроелектроніка, оптика, вакуумна техніка; засоби інформації та зв'язку, вимірювальні прилади; мікро- й нанотехнології; транспортна техніка; нові технології та засоби переробки матеріалів у виробі; нові конструкційні й функціональні матеріали (композиційні, інтелектуальні), речовини малотоннажної хімії; технічні засоби оборони; підвищення ефективності та обсягів

виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції; науково-технічне забезпечення розвитку місцевої сировинної бази, охорони здоров'я й навколишнього середовища.

Проведення модернізації та реструктуризації виробництва має відбуватись у два етапи: на першому (до 2020 р.) має здійснюватись активна реконструкція виробничого потенціалу, подолання таких негативів, як і накопичилися у виробництві: значні обсяги морально й фізично зношеного основного капіталу, брак власних оборотних коштів підприємства, низька інвестиційна та інноваційна активність. На другому етапі (2021–2030 рр.) модернізація та реструктуризація має передбачати перехід до ефективного функціонування реального сектора економіки країни в умовах його екологізації.

Стратегічна мета інвестиційно-структурної політики має полягати в залученні інвестицій і направленні їх на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку та розв'язання екологічних проблем у країні, так і у формі експорту капіталу на основі використання конкурентних переваг інших країн через створення концесій, ТНК, ФПГ та інших кластерних і корпоративних структур. На першому етапі (2013–2020 рр.) інвестиційна політика має здійснюватись на основі національної програми залучення інвестицій в економіку й, відповідно, до спеціальних державних програм, проектами залучення іноземних інвестицій для розвитку малого та середнього підприємства, а також з урахуванням програм, що реалізуються в інвестиційній сфері міжнародними фондами й організаціями. Для залучення інвестицій в економіку потрібна подальша лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та створення механізмів страхування інвестицій від економічних і політичних ризиків.

Першочерговими завданнями структурної політики мають бути:

- створення рівних і передбачуваних умов економічної діяльності;
- підвищення інноваційної активності та стимулювання випереджального розвитку високотехнологічних секторів економіки;

- сприяння процесам інтеграції й конкуренції на ринках, забезпечення рівного доступу до інфраструктури; сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;

- посилення антимонопольного контролю в процесі реструктуризації природних монополій.

Потрібно зберегти соціальну спрямованість бюджету, що гарантує захист населення у сфері зайнятості, освіти, охорони здоров'я, культури, пенсійного забезпечення, надання адресної підтримки малозабезпеченим верствам населення. Грошово-кредитна політика має бути підпорядкована досягненню загальних стратегічних цілей соціально-економічного розвитку.

Здійснити перехід до соціально орієнтованого регулювання національної економіки може лише ефективна держава в тісній взаємодії з приватним бізнесом і розвиненим громадянським суспільством, які здатні формувати сучасні важелі впливу на економіку, політику, соціально-культурну сферу та здійснювати глибокі системні перетворення. Для цього мають передбачатись заходи, спрямовані на:

- посилення ролі держави як основної ланки політичної системи, координатора напрямів діяльності державних і громадських організацій (неурядових організацій, трудящих і профспілок, ділових і наукових кіл, жінок, дітей і молоді);

- забезпечення прав і свобод особистості як основоположної політичної сили регулювання суспільних процесів через подальший розвиток демократії та формування громадянського суспільства;

- дієве регулювання процесів трансформації економіки у взаємозв'язку з розв'язання соціальних і екологічних проблем, надання господарюючим суб'єктам високого ступеня самостійності у виборі й реалізації напрямів, форм і методів їхньої діяльності, яка відповідає інтересам соціально орієнтованого розвитку країни;

- регулювання найбільш важливих відносин у соціальній сфері, сприяння розвитку духовної культури для повного задоволення соціально-культурних потреб та інтересів людини й суспільства.

Реалізація концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки дасть змогу підвищити рівень соціально-економічного розвитку та національну безпеку країни (демографічну, екологічну, економічну). Зокрема, для покращення демографічної ситуації потрібно передбачити заходи, спрямовані на вдосконалення системи допомоги на дітей; розвиток довгострокового кредитування житлового будівництва молодих сімей, покращення якості медичної допомоги, розвиток профілактики, діагностики та лікування соціально значущих захворювань; розробку та реалізацію регіональних програм зміцнення репродуктивного здоров'я й планування сім'ї; посилення просвітницької та освітньої діяльності з формування здорового способу життя. Ці заходи допоможуть пом'якшити демографічні процеси.

Для ліквідації основних загроз економічної, насамперед енергетичної безпеки передбачені заходи щодо структурної перебудови й підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки – прискорений розвиток наукоємних експорторієнтованих та імпортозамінних галузей і виробництв, модернізація перспективних підприємств на основі впровадження сучасних ресурсозберігальних і екологічно безпечних технологій, які випереджають порівняно з вибуттям темпи оновлення основних виробничих фондів.

На рис. представлені основні складники концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки – цілі, завдання, етапи, напрями й механізми.

Складовими частинами стратегії соціального партнерства має бути партнерське мислення, взаємне доповнення, пайова участь, різноманітність форм об'єднання суб'єктів розвитку, поетапне використання технологій партнерства. Партнерське мислення – це шанобливе ставлення до чужої думки, прагнення зрозуміти іншого, бажання й уміння вибудувати соціальні відносини. Бути партнером – означає розділяти ідеї, брати участь у спільній діяльності, самостійно обирати тип цієї діяльності, мати зобов'язання та здійснювати комунікацію. Розвиток партнерського мислення веде до зміцнення громадянської самосві-

домості й зміни поведінки людей у бік більшої відповідальності за те, що відбувається. Взаємне доповнення, або «принцип взаємної доповнюваності», в партнерських відносинах означає, що в рамках спільної діяльності для досягнення найкращого результату кожен має робити те, що він робить краще за інших. Упровадження такого підходу на практиці ви-

магає великих зусиль. І, як правило, пов'язано з необхідністю відмови від звичних схем роботи, сформованих стереотипів, пов'язане з подоланням, а точніше – «узгодженням», особистих амбіцій лідерів. Узнявши на озброєння цей принцип, можна налагодити взаємодію з громадськими організаціями й відкрити їхні нові можливості.

Рис. Концепція соціально орієнтованого регулювання національної економіки

Ця форма дає змогу багатьом організаціям правильно зорієнтуватися у своїй діяльності. Пайова участь у забезпеченні спільної партнерської діяльності передбачає об'єднання ресурсів для отримання синергетичного ефекту, який неможливо отримати поза партнерством. У цьому процесі беруть участь або можуть брати участь кілька типів суб'єктів розвитку: органи державного та муніципального управління, недержавні некомерційні організації, комерційні підприємства, бюджетні організації, громадяни.

Економічні пріоритети мають бути зумовлені соціальними пріоритетами, а саме:

- освіта як сфера багатофункціонального розвитку потенціалу особистості та майбутніх поколінь;
- охорону здоров'я як сфера, що стимулює поліпшення якості життя;
- економічна активність населення як механізм зниження безробіття, зростання рівня життя, самореалізації особистості;
- локальні території як джерело історико-культурної самобутності;
- адаптація та соціалізація молоді;

- розвиток споживчої, виробничої функції домогосподарства як основи соціальної структури суспільства;
- громадянська активність населення як основа демократичного розвитку;
- організація спілок споживачів, товаровиробників як засіб контролю над владою.

У сучасних умовах насамперед потрібне утворення нових форм міжнародних приватно-державних партнерств, що дають змогу отримати вигоду як на національному, так і на міжнародному рівні, завдяки економії матеріалів, енергії і часу через створення більш гнучких і ефективних ланцюгів вартості: інформаційних, логістичних, виробничих, збутових; безперешкодному перетіканню інформації між різними рівнями (національним і глобальним) і фактичними та потенційними учасниками взаємодії із метою більш повного задоволення потреб суспільства, розвитку його різноманіття, дотримання інтересів соціально орієнтованого розвитку; творчому розвитку особистості, підвищенню рівня освіти та культури, а отже, зростаючій імовірності знаходження компромісу в разі розбіжності інтересів різних учасників макроекономічних процесів.

Відповідно до запропонованої концепції соціально орієнтованого регулювання національної економіки, пропозиції про необхідні зміни в соціально-економічній політиці стосуються інвестиційно-структурної, бюджетно-податкової, грошово-кредитної політики, антимонopolного регулювання та інших сфер, від яких залежить стан людського потенціалу, розвиток науково-виробничої діяльності, рівень соціальної диференціації. Варто відзначити, щоб реалізувати такі комплексні на-

бори або окремі пропозиції, необхідно вжити заходів, які будуть спрямовані на підвищення якості державного управління, посилення відповідальності влади, підвищення рівня довіри населення до державних інститутів, формування в громадян почуття причетності до визначення й реалізації цілей соціально-економічної політики.

Обґрунтувавши теоретичну концепцію соціально орієнтованого регулювання національної економіки, важливо її реалізувати, а для цього потрібно: по-перше, побудувати модель соціально орієнтованого регулювання національної економіки; по-друге, знайти механізми її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амоша О. І. Проблеми та шляхи забезпечення соціальної орієнтації економіки України / Амоша О. І., Новікова О. Ф. // Журнал європейської економіки. – 2005. – Т. 4, № 2. – С. 184–196.
2. Геець В. М. Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи / В. М. Геець, Б. Є. Кваснюк, М. І. Зверяков. – К. : Логос, 1999. – 500 с.
3. Мельник А. Ф. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Мельник А. Ф. – К. : ІСДО, 1994. – 272 с.
4. Новікова О. Ф. Соціальна держава: концептуальна основа, критерії визначення та стратегічні пріоритети / О. Ф. Новікова // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие : сб. науч. тр. : в 3 т. / редкол. : Амоша А. И. (отв. ред.) [и др.] ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006. – С. 12–17.